

ПЕРИОД ПРВИ

(1718–1726 год.)

Увод. – Историјски подаци уверавају нас, да је и до овога периода у Српском Народу, како под турском, тако и под аустријском влашћу, било основних школа, и ако у најпримитивнијем облику. Те школе постојале су, по узору грчком, у епископским резиденцијама, манастирима и при парохијским црквама. Тако знамо за школе у Пећи, Ваљеву, Београду, Карловцима, Будиму и т. д., те по многим манастирима и парохијским домовима онога доба. Ваља о томе разгледати исказе свештеника, о школовању своме, у извештајима митрополитских егзараха, у четвртој деценији осамнаестог века, који су делимично објављени у Гласнику Срп. Учен. Друштва књига LVI. и Споменику XLII Срп. Краљ. Академије, а делимично налазе се још необјављени¹⁾ у Митрополитско-Патријаршком Архиву у Срем. Карловцима.

Учитељи тих школа беху махом калуђери и мирски свештеници. Тек од сеобе Српскога Народа под патријархом Арсенијем III. Црнојевићем, срећамо се с по неким подацима и о учитељима световњацима. Но и ови учитељи потпадаху под јуридикцију црквену; они су махом обављали дужности црквењака и појача, у дотичном месту, где их за такове, обично у првом реду и наимаху²⁾, те већином касније постајаху ђакони и презвитери.

У она тешка времена, није се могло много ни мислити на ширење просвете у шире слојеве народа. Изузетак је био, ако је ко ишао у школу, а није мислио свештеником постати. А ти изузеци догађаху се само у већим трговачким местима, као што беху Будим, Београд и т. д. Тако угледан Будимац хаџи-Јован Дамњановић, у писму своме, од 24. маја 1733. год., будимској српској општини, тада најугледнијој и

¹⁾ Те необјављене извештаје имао сам у рукама, те ћу се на дотичним местима и на њих позивати.

²⁾ Погледај о томе неколико интересантних података у „Споменицима“ пок. проф. Г. Витковића, штампаним у „Гласнику Срп. Учен. Др.“ II од. св. III. стр. 81. и д.

најинтелигентнијој у целом српству, овако вели:³⁾ „Прежде овде учио е Пахомие игумен само српски, паки отъ него има негови ученика: владике, протопопа, свештеника, а и господара трговаца изашло.“ – Нема сумње, да ово значи, да је главна сврха ондашњих српских школа била само у томе, да спреми Србима вишу и нижу јерархију, – кад се као нешта необично сматра што је и неколико трговаца изашло из тих школа, – и то још у најинтелигентнијој тада српској општини.

Дакле, – школама се ишло тада само за тим, да се задовољи насушна потреба у црквено-богослужбеном погледу; требало је само, да ученик научи читати дотичне потребне му богослужбене књиге и по могућности извежба се у преписивању истих. То ето беше скромни идеал тадашњих наших школа; али се у пракси далеко заостајало и од тог тако скромног идеала; – обично је било, да је ученик излазио из такве школе, која је и по 15 година умела трајати, а да није знао нити правилно и лако читати, нити писати.

Све је то било, као што већ споменух, по узору грчком. – Овде ћу да оправдам тај свој навод.

У Грчкој, односно по целој Цариградској Патријаршији, која је и у свему другом служила тада за пример нама, – као што прича један ауторитетан писац грчки из првих година XVIII ог века (1714 г.), Александар Еладије⁴⁾, – постојале су у то доба, већ одавно основане, основне школе т. зв. „*κοινὰ σχολεῖα*“ или „*scholae triviales*“⁵⁾. Те школе бивале су при епископским, манастирским и парохијским црквама; учитељи бејаху калуђери и свештеници, па су често и сам храм употребљавали за школу; – но нашао се и у њих већ тада по који световњак учитељ. Сврха тих школа беше: научити читати и писати, те извеждати ученике у читању Дамаскинова Октоиха, Псалтира Давидова, Дела и Посланица Апостолских, Триода и Часловца, с петокњижјем и пророчким књигама. Уз то још предавала се ученицима и основна аритметика и изучавало појање. Деца су остајала у школи по цео дан, а школовање је трајало 5 и више година.

Престрога дисциплина владала је у тим школама, прут је играо велику улогу и над дечјом забавом, те по речима поменутога Еладија: „деца бегаху из школе кући, као да су из тамнице пуштена (...*tanquam ex carcere liberati*).“ Духовне власти плаћале су редовне посебне учите-

³⁾ Ibidem. IV. 158.

⁴⁾ Alexander Helladius, – Status praesens Ecclesiae Graecae, 1714 стр. 21–27.

⁵⁾ Ово су име добиле основне школе још у римско доба, кад беше обичај дизати школе на раскршћу – *in triviis*, те отуд све елементарне школе у грчко-римском свету почеше се звати: „*triviales*“.

ље, и то врло слабо, а приватне учитеље свештенике – плаћаху сама деца по погодби.

– Сви ти учитељи беху врло слаби знаоци свога посла, те су и ове грчке школе далеко заостајале и од најскромнијег идеала свога.

Таково ето беше стање нижих школа код Грка, а скоро исто таково беше и стање српских школа у почетку XVIII-ог века, као што ћемо се из даљег разматрања јасно уверити. – Нигде не беше праве систематске поуке, нигде добрих учитеља! Но ипак из познатих нам историјских података у паралели, изгледа нам, да су српске основне школе тога периода показивале знатно бољи успех од грчких. На име: незнање грчког парохијског свештенства беше таково, да од 1000 свештеника, једва ако је 10 могло само бар име своје потписати⁶⁾ – а сви ти свештеници регрутовани су махом из поменутих грчких тривиалних школа – док је код нас врло редак био свештеник, који бар имена свога не би знао како тако потписати.

Поред осталог, нема сумње, да је и та околност, – коју је свакако бистри ум митрополита Мојсија морао запазити, – утицала, да се наши митрополити почеше обраћати баш у то доба напредној Русији и оданде тражити учитеље, који ће извести реорганизацију српских основних школа, те завести и уредити нове средње школе (гимназије). На ту идеју дошао је први митрополит београдски Мојсије Петровић и приступио је одмах делу, већ после три месеца, иза склопљеног мира у Пожаревцу, – по чијим чланцима територија његове митрополије потпаде под власт аустријског ћесара.

О овоме даље опширније; а сад да пређемо на систематски преглед стања српских основних школа у Београдској и Карловачкој Митрополији до доласка Максима Суворова, – утемељача руско-словенских школа у народу нашем!

⁶⁾ В. у Georg-a Maurer-a, – Das Griechische Volk, Heidelb, 1835. В. II. стр. 153 и д., испор. проф. Курганова, – Устройство церкви королевства Греческаго, Каз. 1871. стр. 318–419.

I.

СРПСКО-СЛОВЕНСКЕ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ.

Школе; школске зграде; учитељи; учитељски помоћници;
школски надзорници; ученици; метод и средства наставе
у школи и резултати.

Школе. – Потребу добро уређених школа, давно већ пре овога периода, осећали су наши преци и према приликама времена трудили се, да до таквих дођу. Но као што нам изгледа, из молбе патријарха Арсенија III. од 1698 и 1706., и народнога сабора од 1708 г., те из писма Будимаца и Пештанаца своје владици од 1717. г. и др. – нису тада наши народни прваци мислили толико на основне школе, колико на подизање и уређење виших народних школа, којих код нас у опште не беше никаквих. А потреба је била у спремним људима: „да не призивамо иноплеменике на помоћ на свакоме месту¹⁾“. Па је стога и митрополит Мојсије Петровић, кад је 1718 и 1721 г. тражио учитеље из Русије, у првом реду помишљао на подизање тих виших школа, јер је јавно мњење тадашње наше интелигенције, – коју сачињаваху махом сами свештеници, и тек по који угледнији трговац, – задовољно било са тадашњим српско-словенским основним школама.

Ових школа беше у то доба већ приличан број, како по Карловачкој, тако и по Београдској Митрополији. Но ипак су наши преци осећали потребу, да се те школе што више по народу рашире, како би и шире слојеве народне светлост те, ма и најпримитивније, просвете могла обасјати. Ово се види и из одлуке народног сабора у Карловцима од 1726 год., у којој се рекло: „Сваки епископъ да има постављати школе у својој епархији, где е вазможно, а наипаче у архиепископату велика школа да есте немачка и србска²⁾“. – Ова одлука, уз митропо-

¹⁾ „Споменици“ у Гласнику II. од. књ. III. 173.

²⁾ Ibid. 208 тач. 8.– Но још пре тога митрополит Мојсије у својој „Уредби“ од 2. децембра 1724 г. у тач. 4. наређује: „Еще же повелѣваемъ вамъ ходатайствовати и са прочими людми при всакој церкви училище илити школу имати, по всакомъ начину,

литово енергично заузимање за школе још од 1724. год., сигурно је корисно утецала на умножење броја српских основних школа, јер наскоро за тим видимо знатан број тих школа, и ако без праве организације, по свима крајевима Београдско-Карловачке Митрополије.

Наиме: из тога доба спомињу се српске основне школе у Београду, под управом даскала Стевана; за тим у Пожаревцу, Гроцкој, Градишту, Мајданпеку, Крагујевцу, Ваљеву, Шапцу, Бродцу, Бељини и т. д; те по многим манастирима, као: Винчи, Рајиновцу, Раковици, Ресави (Манасији), Раваници, Љубостињи, Боговађи, Јовањи, Каони, Петковици, Чокешини и др., као и по многим селима, у кућама угледнијих свештеника, који узимаху на науку по неколико деце из својих, а и других околних села.

Тако беше у Србији; али још бројније беху школе по Срему и Угарској, као: у Чалми, Митровици, Моровићу, Шиду, Винковцима, Шаренграду, Земуну, Карловцима, Новом Саду, Петрову Селу, Сегедину, Баји, Сечују, Будиму, Сент-Андрији, Коморану, Батајници и т. д., те по већини фрушкогорских и осталих манастира наших³⁾.

Школске зграде. – Какве су биле школске зграде, и у њима унутрашње школске просторије, у то доба, тешко је позитивно и у опште одредити. То не беху нарочите зграде, специјално и по извесном плану за школску потребу подигнуте, него сасвим обичне сиротињске куће, које се близу цркве или у опће на каквом згодном месту налажаху, те су тога ради у школу преобраћене. Само неколико података имамо о стању таквих школских зграда, али нам већ и они могу бацити доста светлости на то питање.

Тако знамо, из извештаја пожаревачког егзарха Максима Ратковића, да је у Пожаревцу, при цркви светих Архистратига, постојала српско-словенска школа у оваковој згради: „*Од десне стїране цркве келије, и деже дабе калојерице живуїи церковне; од илоїта, од древа састїројено, обветїшали духари, іоїово да се оборитї; іокров од ћерамиди. Под іим же истїим іокровом малена школа, моїу се вмесїиїи за 30 деїеї; на средине једин стїар асїїал, од вњезду около њеїа клуїе оргинар, слабе. Дувари и іокров весма слаби.* – Поред сија школи под покровом, исти дувар поделил, једна келијица с кухином идеже магистр

и где мещера нема, ви сами свештеници да имате учити дети грамате, а где имаѣ мещерѣ ту кажди свештеникѣ по два или три діака држати можеѣ“. (Споменик Срп. Кр. Ак. XXXIV. стр. 199. б.)

³⁾ А и по другим крајевима српским било је у то доба школа. Тако знамо за школе у Пећи и Новом Пазару, и у многим манастирима, као: Добриловини, св. Тројици, Шудикову, Жупи код Никшића, Белој, Милешеви, Црној Реци и т. д.

стојит и покој свој имат⁴⁾“. Исто тако онда у „вароши“ Гроцкој беше у ограђеној црквеној порти⁵⁾: „Школа идеже дијаци учашисја“; али и та школа беше врло лоша и тако неспретна, да је егзарах, приликом визитације 1733 год., морао наредити: „школу код цркве управити, почто не имат такови дом при неј за магистра и рад калуђерица“. А за Максима Суворова, тога знаменитог реорганизатора српских основних школа, у самим Карловцима, – тој другој резиденцији српских београдско-карловачких митрополита, – беше новооснована руско-словенска школа смештена у исто тако јадну и слабу приватну зграду, као што ћемо у другом периоду опширније видети.

– Ето дакле, редовне српско-словенске школе беху смештене у врло лоше зграде онога доба, и ако су те зграде у доба митрополита Вићентија Јовановића, као што из горњег егзархова извештаја видимо, већ потпуно изгубиле приватни карактер. А по налогу егзархову, нова, специјално школска зграда, има се подићи у Гроцкој – и то нарочито стога, што крај старе школске зграде, нема стана за учитеља и калуђерице. Дакле, у то доба, сматрало се као неопходно да учитељ у школи станује, и као што у Пожаревцу видимо, давана му је за стан једна најпримитивнија собица и кухиња. Још се држало као нужно, да је школска зграда близу цркве и да у њој има која ћелијица за црквене калуђерице (баке), које су сигурно обављале послужитељске дужности у школи.

Школске просторије, у тим зградама, састојале су се обично само у једној соби, која често није могла сместити у себи потребан број ученика. А сав намештај те собе, у другој резиденцији београдскога митрополита, у Пожаревцу, састојао се само у једном старом столу, који је на средини собе постављен био, а околу њега, у наоколо, поређано беше још само неколико врло слабих клупа, на којима је седело, заједно са учитељем, за истим тим дугачким старим столом, до тридесет, већином одраслих, ученика.

Тако су ето изгледале, споља и изнутра, школске зграде редовних општинских или црквених – митрополитских школа, о којима се дакле општине или митрополити стараху, подмирујући школске потребе и плаћајући учитеље. А у приватним пак школама: по манастирима и свештеничким домовима, – држали су извесни калуђери школу у својој, или за то нарочито одређеној ћелији, а парохијски свештеници у својој соби, те сигурно, нарочито у зимско доба, кад се највише и учило, у присутности својих домаћих. –

4) Гласник LVI. 131.

5) Ibid 200 и 202.

У манастиру Винчи⁶⁾, ћелија, – у којој се осморо деце 1733 г. обучавало, – изгледала је овако: саграђена је од дрвета, дувари јој оплетени шибљем, па равно блатом олепљени и обељени, један прозор и тај хартијом залепљен; а у њој не беше ништа друго до: „един кревет, на немъ едино ћебе и ястукъ“.

Сигурно је по селима било и таквих школа, у колико их је у опће било, у којима нису имали ученици ни на шта сести, те су морали за цело време обучавања или стајати, или на земљи седети. У осталом тако је било – у прво време, – и у самој Суворовљевој школи у Карловцима⁷⁾.

Учитељи. – Споменуемо, већ у уводу, ко су били учитељи тадашњих наших основних школа, а сад да видимо: какав беше ниво њиховога образовања, – њихову спрему, – права, дужности и награду!

Врло мало података имамо о томе, али већ из оног, што имамо можемо створити доста јасну слику. Подаци ови односе се на нешто касније доба, – на доба, кад је већ Максим Суворов дошао у Карловце и Београд, и основао своју руско-словенску школу; али они вреде за нас и у овом периоду, јер су ти учитељи били васпитаници и представници српско-словенске школе, која је не само у доба М. Суворова, него и много касније после њега постојала, у свом првобитном облику, како у Београдско-Карловачкој Митрополији, тако и по свима осталим крајевима српским. У осталом та разлика у времену врло је незнатна, јер једва да прелази неколико година иза овога периода...

Тако знамо за ђакона пожаревачкога Василија, који је 1729. г. учитељевао у Пожаревцу, да је пре тога био помоћник у учитељству српско-словенском „мештру“ Павлу и као ђак његов обучавао другу децу. При испиту 1733. г.⁸⁾ показао је тај учитељ, да тек осредње може читати књиге црквене, „а могл би и бољше, кад би трудилсја“; писати зна „доста лепо учено,“ а појати може „српски самогласно“; догматичне и моралне истине, изложене у „Символу Вере“ и у „Десет Божјих Заповеди“ – „ведајет и по мало разумевајет“. Други један учитељ: јереј Димитрије у Каменову⁹⁾, показао је тада, да „читати может полако“, а поје самогласно „простачки“ и пише обично, но „10 Бож. Заповеди не зна напамет и друго от писанија по мало разумејет“.

⁶⁾ Опис манастира Винче из 1733. г. у Митроп. Патр. Архиву у Карловцима – међу неексцибираним списима.

⁷⁾ Види: Писмо Суворовљево св. Синоду од 15. маја 1729. тач. 4. у књизи: „Описаніе документовъ и дѣлъ, хранящихся въ Архивѣ святѣишаго Правительствующаго Синода т. II ч. I: С. Петербургъ 1879. Приложенија страна 359.

⁸⁾ Гласник LVI, 159–160.

⁹⁾ Ibidem стр. 148.

У манастиру Винчи¹⁰) био је исте год. световњак учитељ, стар 30 год., звао се Сергије, а учио се у Новоме Саду (Варадинском Шанцу) и Београду код даскала Стевана. Дошао је у манастир да учи децу; има осморо ђака из околних села. Има стан и храну у манастиру, а за другу плаћу није се погодио, те му је манастир даје по својој вољи. „Читати можеть полако, појати сербски самогласно и гречески око литургији; писати лѣпо“.

Још знам способности једног српско-словенског учитеља ондашњег, који је био учитељ у Крагујевцу и Новом-Пазару од 1724–1728 год. Беше то каснији парох Асан-пашине Паланке – Петар Нинковић¹¹). Осам година провео је он као ђак код знаменитог даскала Веселина у Чалми и код игумана Георгија у манастиру Петковици (од 1715–1724 г.), те је по том био учитељ у поменутиим местима. А ево шта за њега испитивач архиђакон Вићентије Стефановић (потоњи митрополит београдски) каже: „весма слабо читаеть, треба да ся обучаваеть“; док он сам вели, да зна само „по мало писати“, те да је пре знао и „рехнунгъ отчасти“, а сад га је „не употребляюци заборавилъ“.

– То је ето жива слика образованости и целокупне учитељске спреме српско-словенских учитеља у овом периоду! Нема сумње, да их је било и бољих, с више знања, као што је био учитељ Стеван у Београду, Веселин у Чалми и др., али све нас околности уверавају, да су бољи учитељи врло ретки били.

Дакле: сва спрема за учитељску службу у периоду овом састојала се, скоро искључиво, само у знању, и то обично у непотпуном знању, читати и писати, те појати песме црквене; а најпримитивнији систем рачунања знали су тек онајбољи међу учитељима. – Иначе ниво образованости учитељске није се ни мало дизао над нивоом обичних сељака.

Све тадашње наше школе беху институције чисто приватно-правнога карактера, те учитељи нису имали никакових специјалних права, – осим права на погођену награду за обучавање деце. Дужност им је пак била: поучавати децу у оном, што су и сами знали, а нарочито: читати и писати, те понегде и појати – спремити их дакле, за механично обављање свештеничке службе, којој се огромна већина тих ученика и посвећивала. По већим трговачким местима, као: Београду, Будиму и т. д. захтевало се од учитеља, да знају научити ученике и разним основним рачунским облицима.

¹⁰) Види: поменути опис у М. П. А. Карловачком.

¹¹) Записник о испиту свештеника из Асан-Пашине Паланке Петра Нинковића, од 26. фебр. 1733 г. у М. П. А. К. – Приметити ми је, да је овај записник већ штампано пок. проф. Гавр. Витковић у Гласн. LVI 218–224, али непотпуно и неправилно.

Поред ове дужности, учитељи су обично још дужни били црквењачке и појачке дужности обављати. Тако су морали звонити, кандила палити, свеће примати и тудору предавати, свештенике послуживати, при сваком богослужењу, као и при опелу, појати, мртваца пратити и т. д.; а у једном уговору стоји, да мора: „такођер и на облак да звони“...

Због тога је учитељ често пута, силом околности, морао занемарити главну дужност своју, да може обавити те споредне, јер су му те дужности и неку награду доносиле. Тако знамо на пр. за једнога будимског учитеља, из тога доба, да је, вршећи те споредне дужности, остављао своју жену у школи, да пази на ђаке и одржава дисциплину међу њима¹²⁾.

Учитељи су обично имали стан уза школу, а по епископским резиденцијама и манастирима, поред стана, имали су још и осветљење, огрев, па и храну. Али им је плата била врло мала, јер у најимућнијим општинама износила је она тек неколике фординте на месец.

Тако на пр. у Коморану¹³⁾ погођен је учитељ 1690 год. за 30 фор. годишње уз услов, да га општина и храни. У истој општини 1724 г. плаћа је учитељу Петру Казимировићу 40 фор. на годину; а 1735 г. погођен је мештер с платом од 30 фор. и један хват дрва на годину, разуме се, уз остале приходе од цркве, звоњења и т. д. У Будиму¹⁴⁾ 1707 год. плаћала је општина учитељу 50 фор., а 1708 и 1709 г. по 70 фор. годишње и уз то 75 фуната воска. 1728 г. плаћају Будимци учитеља Данила Павловића „старога мештера“ са 60 фор. на годину, исплаћујући му сваку четврт године у напред по 15 фор. –1729 и 30 г. имали су два учитеља и сваком плаћали по 4 фор. месечно.

Новац, који се издавао на учитеље и школу, разрезиван је на имућније људе у општини, чија деца школу полазе; а купили су га за тај посао нарочито од општине одређени људи¹⁵⁾. Сиротни родитељи и удовице беху ослобођени од тога школског пореза. Али је било при томе често великог натезања. Особито у оним случајевима, када је сам учитељ имао купити разрезани или погођени новац од деце. То нам јасно карактерише тужба будимског старог учитеља поменутог

¹²⁾ Споменници – у Гласн. II. од IV. стр. 158 и др. III. 83, – Учитељи су дужни били посве једнако како богаташку тако и сиротињску децу обучавати; а општина будимска нарочито је строго забранила учитељима запостављати сиротињу (Ibid. VI. 376, 397).

¹³⁾ Г. Витковић, – „Прошлост, установа и споменици угарских краљевих Шајкаша“. Гласник LVI. стр. 251 и д.

¹⁴⁾ Споменници etc. Гласн. II. од III. 88; 265 и 267; IV. 90. 158; VI. 398 и др.

¹⁵⁾ Ibid. VI. 444.

Данила од 22. јуна 1723 г. таначу (општ. суду, будимском¹⁶). Он вели: „...И друго, господари изводе децу из школѣ, а нису на оној речи господарској, како су и преже господари говорили, и која св деца под платѣ онѣ децѣ изводе, и кои нису свештеници взели сваки по двоѣ деце изѣ школе, а за сироте ми наручую безѣ плаће да учу, а под плаћом коя су деца, ону изводе из школѣ. За вишѣ, господару бирове и остали господари, не могу служити от данас, да знатѣ“.

„И друго, господари добри, на кога имам вересие, што є учио не смимѣ ни искати. И є ли то право, господари, коѣ дете учи два три дни, пакѣ не дође до суботѣ, паки кадѣ му заиштемѣ уречену плату, како су добри господари наредили, не хоће да плати, веће говори: нисамѣ учио сву неделю, да ти платим. А друго имате: дође од полакѣ неделе, те учи до суботе а кадѣ му заиштемѣ грошић, а он вели нисамѣ сву неделю учио. Те едѣно друго никако не може да стигне. А господари рекѣли и наредили: ако ће еданѣ данѣ бити у школи, а преко све неделѣ да не дође у школу, и дође у суботу, нека плати грошић, ти зато ниси крив нека доходи...“

Било је случајева, да су неки учитељи, – које је општина или црква наимала, – добивали и право, да извесних празничних дана прођу, за време богослужења, с тасом по цркви и покупе милостињу себи¹⁷).

Парохијски пак и манастирски свештеници добивали су за обучавање деце награду од родитеља, чију су децу обучавали, према напред утврђеној погодби; а награда та равнала се и према томе, да ли је дотично дете код тих учитеља и на стану и храни било или не. Но у манастирима, често су та деца као манастирски ђаци, били уједно и послуга, – те се у том случају није тражила посебна награда за њихово школовање.

Учитељски помоћници. – У школама, где је био знатан број деце, као на пр. у Београду, Пожаревцу, Карловцима, Будиму и т. д., поред учитеља, обично је био по један или више помоћника, које је сам учитељ бирао између својих најбољих ученика, да му помажу у учитељском раду његовом, те се тиме и сами спреме за учитељску службу. То беху дакле учитељски кандидати! – Споменусмо већ пожаревачког ђакона и учитеља Василија, који је неко време био помоћник своје учитељу Павлу.

Те помоћнике своје, у већини случајева, награђивали су сигурно учитељи сами, осим у случају, ако је школа општинска била, те их

¹⁶) Ibid. III. 266–267.

¹⁷) Из Суворовљевог писма Св. Синоду од 30. јуна 1728 – тач. I. – у пом. књизи: „Описаніе etc. III. II. ч. (стр. 352)“.

је као такове, сама општина учитељу доделила, уз извесну плату – као што знамо, да је било у Будиму. Ова општина платила је 1730 г. учитељу (магистру) 100 ф.¹⁸⁾, „а прецептору 30 фор. и наредихомъ зъ договоромъ опште, да прецептор помаже мађистеру у школу потребная, и у школи лужаментъ, то естъ конакъ да има. Праздником и у очи праздника, да звони, и от мртваца наредихом ему едан десетакъ“. Иста општина, касније 1738 г., плаћала је магистру свештенику Константину годишње 75 фор., а његову помоћнику Петру певцу 30 фор.¹⁹⁾

Да је таквих учитељских помоћника било и у Београду, Карловцима, па и по другим већим местима, уверава нас Максим Суворов²⁰⁾, својим извештајем св. руском Синоду, од 30. јула 1728. год., у коме каже, да српско-словенски учитељи „или сами, или чрезъ подмастеръевъ своихъ написують псалмы“ etc. на навоштеним дашчицама.

Но осим тих нарочитих помоћника, који су могли учитеља замењивати у свим учитељским функцијама његовим, било је и таквих, који су сами и даље још ђаци били, али као старији и вешти у писању исписиваху, место учитеља, млађим својим друговима, задатке читања и писања по навоштеним дашчицама, или изрезиваху потребна слова азбуке и срицања на крушковим таблицама.

Школски надзорници. – И ако су се српско-словенске школе овога периода у врло примитивном стању налазиле ипак нису оне остајале без икакова надзора.

Школе, у којима су свештеници и калуђери учитељевали, а таквих је највише било, потпадале су под јуриздикцију црквену. Под ту јуриздикцију потпадаху исто тако и учитељи световњаци црквених или епископских школа, а у извесном смислу и они по општинским школама. Над њима су егзарси митрополитски и епископски, као и окружни протопрезвитери, водили надзор и надгледали рад тих учитеља у њима повереним школама.

Међу тим, у школама, које су дотичне општине издржавале, постојали су, поред ових, још и нарочити школски надзорници – световњаци. Тако бар знамо, да је било у будимској општини. Угледни Будимац хаџи-Јован Дамњановић, у писму својим суграђанима, од 24. маја 1733 г. вели:²¹⁾ „Прежде док е попа Василие учио децу есу господари надгледали мало кои данъ, како се уче, и како школа стои...“

¹⁸⁾ Споменици etc. у Гласн. II од. IV. 90.

¹⁹⁾ Ibidem VI. 444.

²⁰⁾ Описаніе докум. etc. II. 1. Приложенія, 342.

²¹⁾ Споменици.... ibid. IV. 158.